

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 357-381

**Doğan Özlem ile
Türkiye'de Felsefe Üzerine**

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Doğan Özlem ile Türkiye’de Felsefe Üzerine

Öncelikle davetimizi kırmayıp geldiğiniz için çok teşekkür ederiz; hoş geldiniz. İsterseniz TALİD söyleşilerinin âdeti üzere sizin felsefe maceranızdan başlayarak Türkiye’de felsefe üzerine konuşmaya başlayalım. Daha önce sizinle yapılan birkaç röportajda zorlu hayat hikâyenizden bahsetmiştiniz. Bu hikâye içinde felsefeye olan ilginiz ne zaman başladı?

Elbette doğuştan yetenekliydim diyemem; hayır, hele felsefe için böyle bir şey mümkün olamaz. Doğuştan sahip olduğumuzu söyleyebileceğimiz yetenekler, zekâ, güçlü hafıza, dikkat, hayal gücü vd. olarak psişik yeteneklerdir. Fakat felsefe, bilim ve sanat, birer kültür ürünü olarak, söz konusu psişik yeteneklerin işlerlik kazanma ortamında, bu demektir ki bir kültürel ortamda varlık kazanabilecek ve gelişebilecek olan şeylerdir. Doğuştan felsefeci, bilim insanı, sanatçı olunmaz, olunamaz. Söze böyle bilinen bir hususun altını çizerek başlamak istememin nedeni şu: Bir kültürel ortamdan beslenmediği, bir kültür içinde işlenmediği, diğer insanlarla duygusal, bilişsel, düşünsel bir ilişkiye girilmediği sürece, psişik yeteneklerin kendiliklerinden sağlayacakları hiçbir şey yoktur.

Şimdi sorunuzdan ve Cüneyt’le yaptığımız ön görüşmeden, bu röportajda başımdan geçenlerden, tanıklıklarımın daha fazla söz etmem gerekeceğini anlıyorum. Biyografik yanı daha ağır basan bir röportaj olacak bu.

İzmir Atatürk Lisesi’ndeki lise yıllarımdan başlayayım. Lise yıllarında fen kolunda idim. Bizim zamanımızda liseler fen ve edebiyat kollarına ayrılırdı. Fen koluna kaydolmuştum ve memnundum, amacım da makine mühendisi olmaktı, liseyi bitirdikten sonra teknik üniversiteye, İTÜ’ye gitme hayallerim vardı. Ama ikinci sınıfta bir tür metamorfoz, ani bir değişim yaşadım. Komşumuzun oğlu, benden birkaç yaş büyük olan Yalçın Anayurdu’nun yönlendirmesiyle Sartre, Camus, Kafka vd. okumaya başlamıştım; ne kadarını anlıyordum bu yazarların yazdıklarının, orası belli değildi, ama beni çok sarsmışlardı. 60’lı yıllarda düşünce ve edebiyat piyasasının en önemli adları onlardı zaten. Ve Türkiye’de de 20. yüzyıl felsefesi adına çeviri metin olarak en çok

Sartre ve Camus'nün kitaplarını bulabilirdiniz. Türkçe telif felsefe kitabı yok denecek kadar azdı. Bende özellikle Sartre ve Camus'nün etkisiyle felsefeye karşı yoğun bir ilgi doğdu. Fakat süreç içerisinde (bu süreçten kastım en az 3-4 yıldır) onların söylediklerinin pek çoğunun tam anlamıyla felsefe içi olmadığına da farkına vardım. Onlar edebiyatçı yönleri de olan ve hatta edebiyatçı yönleri felsefeci yönlerine daha da ağır basan insanlardı, onun farkına vardım. Türkçeye çevrilen eserlerinin büyük kısmı da edebi eserleriydi. "Ekzistensiyalizm" sözü ağızlarından düşmüyordu, ama ondan anlaşılan şeyin ne olduğu pek de belirgin değildi. Moda olan şeylere karşı yaşamımın her döneminde az veya çok ölçülerde şüpheci olmuşumdur. Bu, "ekzistensiyalizm" karşısında da böyle oldu. Daha sonra moda etkilerle değil de, henüz ne olduğu hakkında tam bir fikir edinememiş olsam, yetersizliğimi hissetsem de, yüzlerce yıllık tarihsel, klasik ve temel sorunlarıyla felsefede yoğunlaşma arayışı içine girdim. Ne var ki birtakım ailevi ve özellikle ekonomik sebeplerle liseyi üçüncü sınıfta terk etmek zorunda kaldım ve Sivas'a er olarak askere gittim. Orada 24 ay kesintisiz askerlik yaptım, piyade er olarak. Askerliğimin sanıyorum 12. veya 13. ayında beni tabur yazıcısı yaptılar. Tabur yazıcılığı çok önemli ve itibarlı bir işti, yani bir tabur içerisinde bir tür kalem efendisi oluyordunuz. Herkes talime çıkarken (ki, Sivas'ı bilenler bilir, kışı çok serttir) sıcak bir odada evrak işleriyle meşgul olma fırsatı buldum. Günlük işlerimiz de zaten hızlı çalışmayla bir saatte hemen bitirilecek türden rutin işlerdi. Yazıcı odasının bitişiğinde bir kömürlük vardı. Kocaman bir ahşap sandık, içi kömür dolu. Hemen oradan kömür getirir ve sobaya atardık. Ben o kömür sandığının bir bölümünü yavaş yavaş küçük bir kitaplığa dönüştürdüm. Tabii bunu gizli gizli yapıyordum. Kitap bulundurmak, hele felsefe kitabı bulundurmak, askerliğimin yanmasına, hapse girmeye kadar gidecek sonuçlar doğurabilirdi. Ben o kömür sandığında kartonlarla, mukavvalarla bir bölme oluşturdum, üstünü de yine kartonlarla, mukavvalarla örterek kamufle ettim. Hafta sonları çarşı izninde Sivas'a inerdim, Hükümet Konağı'nın civarında bir kitapçı dükkânı, birkaç da seyyar kitapçı, daha doğrusu sergici vardı. Sergicinin birinde, hiç umulmadık şekilde, bayağı felsefe kitapları buldum. Ölen bir memurun eşi bu kitapları başından atmak istemiş, sergiciye bunları para almadan vermiş. Askerliğimin 13. ayında talimgâh taburunda görevliydim ve talimgâh çavuşu olmuşum. Onbaşılı çavuş olmak üzere eğiten çavuş olmuşum (nüfus cüzdanımın askerlik hanesinde "öğretmen-çavuş" olduğum yazılıdır.) Bu, 10 lira olan asker maaşımın 30 lira olması demekti. Birden bire böyle yüzde 300 gibi bir zam görmüştüm. Ben o 30 liralarla her ay en az 4-5 kitap edinmek suretiyle o sergiciden 50-60 kitaplık bir kömürlük kitaplığı oluşturdum. Ve felsefenin bazı önemli isimleriyle o kömürlük kitaplığındaki 50-60 kitap aracılığıyla tanıştım diyebilirim.

Yabancı yazarların kitapları mı?

Türkçede zaten pek bir şey yoktu o sıralarda, ne Batı felsefesi alanında, ne İslam felsefesinde. Zaten İslam felsefesi ilgimi hiç mi hiç çekmiyordu. Ekzistensiyalist yayınlar yanında Marksist yayınlar da çoğalmaya başlamıştı. Hatta bir süre sonra Marksist yayınlar daha fazla okur bulmaya başlamıştı. Ben bu kitaplar sayesinde felsefeye epeyi bir yakınlaştım. Askerliğim sırasında Sivas 4 Eylül Lisesi’nde dışarıdan sınavlara girerek lise mezunu oldum, yine aynı sıralarda üniversite giriş sınavına aynı lisede girdim ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nü kazandım. 1967’de terhis olur olmaz DİSK’e bağlı Gıda-İş Sendikası’nda işe başladım, aynı anda da felsefe öğrenimime başlamış oldum.

Böyle bir yolu tercih edişinizde lisedeki bir hocanızın veya arkadaş çevrenizin etkisi oldu mu?

Lisede bir beden eğitimi öğretmenimiz vardı, o yılların çok ünlü kadın türküçüsü Muzaffer Akgün’ün adaşı, Muzaffer Akgün Bey. Hava kapalı olduğu zaman dershanede ders yapma zorunluluğu doğardı ve Muzaffer Hoca bize Jack London öyküleri okur, okuduklarını yorumlar ve sınıfa yorumlatırdı. Sol eğilimli bir hocaydı, fakat doğrudan ideolojik ve siyasal konulara girmezdi. Tam bir yaşam mücadelesi içinde geçmiş bir yaşamdı London’ın. Bir varoş çocuğu olarak kendi yaşamımla ve London’ın kahramanlarının yaşamlarıyla koşutluklar kurardım. Etkilediğim ikinci hoca, askerlik hocamız olan, Rifat adlı genç bir üstteğmend. Rifat hocanın pek askerlik filan anlattığı yoktu, şair mizaçlıydı, edebiyata düşküdü, herhalde hasbelkader asker olmuştu. Derste “özgürlük”, “eşitlik”, “adalet” sözlerini sık sık kullanırdı. Onun bende hocalığı yanında kişilik özellikleriyle önemli etkisi olmuştur diyebilirim. İkinci yıl bize derse gelmedi, çok üzölmüştüük, belki komutanları uygun görmedi, bilemem. Okuduğum İzmir Atatürk Lisesi o yıllarda ülkenin en iyi birkaç lisesinden biriydi; halen yaşadığımız özel okullar, kolejler enflasyonunda bile, hâlâ öyle olduğunu, büyük ölçüde öyle kaldığını söylüyorlar. Benim özel okullarda, kolejlerde okuma imkânım yoktu, ev adresimin tutması nedeniyle o liseye kaydolmuştuım. Orada aldığım eğitimin çok güçlü bir eğitim olduğunu, bir varoş çocuğu olarak bunun ne büyük bir nimet olduğunu sonraları çok daha iyi anladım. Günümüzde varoş çocuklarının böyle bir şansı artık yok veya son derece kısıtlı.

1967’de Felsefe Bölümü’ne girdiğinizde nasıl bir felsefî ortamla karşılaştınız?

Beklentilerime uygun bir atmosfer bulduğumu söyleyebilirim. Macit Gökberk’in *Felsefe Tarihi*’ni ve Nermi Uygur’un bir, iki kitabını askerdeyken

okumuştum. Hocaları beğendim, hatta bazılarına hayran oldum. Mesela Nermi Uygur benim idolümdü, çok bağlıydım ona. Bitirme tezimi de onunla yaptım. O da beni severdi. O, biliyorsunuz, çok arı Türkçeci bir hocamızdı. Denemeci esasında, felsefeci olduğu kadar da, bir deneme ustasıydı. Bu tabii diline, üslubuna, tavrına, edasına, her şeyine yansiyordu onun. Benim o yıllarda gerçekten de idolüm o olmuştur. Bitirme tezimi de onun danışmanlığında yaptım, ne var ki tez sırasında onunla aramız biraz soğudu. Onu biraz ayrıntılı anlatayım.

O yıllarda Nermi Hoca tam anlamıyla, fanatik denecek ölçüde analitik felsefe yandaşıydı, ondan başka felsefe tanımaz bir tavır içine girmişti. Oysa daha önceki döneminde tarih felsefesi, kültür felsefesi, fenomenoloji yaptığını biliyordum, ama bize analitik felsefeci olduğu dönem isabet etti. Tez konum “Herbert Marcuse ve Analitik Felsefe”ydi. Marcuse, biliyorsunuz, Frankfurt Okulu’nun ünlü adlarından biriydi ve o sıralarda yayımlanan ve Türkçeye de Seçkin Cılızoğlu tarafından yayımından kısa bir süre sonra çevrilen *Tek Boyutlu İnsan* adlı kitabı keskin bir analitik felsefe eleştirisi içermekteydi. Ben tezimde Marcuse’nin analitik felsefeyi kurulu kapitalist düzene uyarlanmış, kurulu düzene hizmet eden, teknolojik toplumun dümen suyunda geliştirilmiş bir felsefe olarak gören eleştirilerinden çok etkilenmişim ve tezimde bu eleştirilere dayanarak ben de kendimce sert bir analitik felsefe eleştirisi yapmıştım. Hani biraz sol bir protestoda bulunmak istediğimi de söylemeliyim. Nermi Hoca’nın hoşgörüsünden emindim. Yine de Hocanın eleştirilerimden hoşlanmayacağını düşünmekten kendimi alamıyor, tezimi riske edip etmediğimi kendime soruyordum. Hoca tezimi kabul etti ve teze 100 puan verdi. Bağlı olduğu felsefe anlayışına böylesine keskin eleştiriler içeren bir tezi kabul etme olgunluğunu göstermişti Hoca. Volteryen bir tavrıyla, “Tabii yazdıklarının çoğuna katılmıyorum, fakat konuyu iyi anlamışsın, iyi yazmışsın” demişti. Yaşadığım bu olay, gerçek anlamıyla müstesna bir olaydı, ondan sonra da akademik dünyamızda buna benzer bir başka olaya tanık olmadım.

O yıllarda Wittgenstein’in *Tractatus*’unu bir seminerde işlerdi Hoca. Kendisi çevirirdi kitaptan cümleleri. Benim de İzmir Atatürk Lisesi’ndeki Almanca hocam Hikmet Hanım’ın özel ilgi ve teşviki sonucunda fena sayılmayacak bir yazılı Almancam vardı. (Ben akustik bir tip, yani duyarak, dinleyerek öğrenen biri pek olamadım; daha çok vizüel tip olarak kaldım, yani görerek, okuyarak öğrenen biri oldum). Ben de yaptığım çevirileri gösterirdim Hocaya ve Hocanın düzeltmeleri ve onayıyla benim çevirdiğim cümleler de tartışma konusu olurdu seminerde. O seminerlere katılan arkadaşlarımdan bir kaçının adını anayım size. Naci Soykan (“Ömer” adını çok sonraları kullanır olmuştur), Suvar Köseraif (ODTÜ’de hoca oldu ve genç yaşta öldü), Adnan Onart, onun eşi, Macit Bey’in kızı Ülker Gökberk, Teoman Duralı, Atilla Erdemli,

Süreyya Berfe. Hiç abartma yok burada, müstesna bir sınıftı o, zaten 40 kişilik bir sınıftı, üçte biri işte çoğu saydığım isimlerden oluşuyordu. Nermi Hoca’nın diğer dersleri de çok canlı, çok tartışmalı geçirdi.

Macit Gökberk’in felsefe tarihi dersleri de, benim beslendiğim bir kaynak olmuştur. İşte kitabı ortada, bana göre hâlâ Türkiye’de yazılmış en iyi felsefe tarihi kitabı olma hüviyetini korumaktadır. Dili itibariyle, anlatımı itibariyle, en zor konuları bile ifade edebilme yeteneği bakımından. Hocanın felsefe tarihi seminerleri de çok verimli geçirdi

Takiyettin Mengüşoğlu’nun eserleri ve dersleri bende tarih bilincinin uyanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Takiyettin Hoca ontolojik zeminli bir antropoloji, bir insan felsefesi yapma gayreti içindeydi. Doktorasını Berlin’de Nicolai Hartmann’ın yanında yapmıştı. Hocalarım Avrupa felsefesi zemininde kendilerini yetiştirmiş, eğitmiş, çoğu zaten yurtdışında doktoralarını yapıp gelmiş düzeyli insanlardı, hoca olarak da çok düzeyli insanlardı, onlara şükran borçluyum ben. Takiyettin Hoca’nın ise benim için önemi, biraz önce de söylediğim gibi, bende tarihe, tarih felsefesine karşı güçlü bir eğilim uyandırmış olmasıdır. Onun *Ontolojiye Giriş* adlı kitabında tarihe ve tarih felsefesine ayrılmış bir bölüm vardır. O bölümde andığı filozoflar, Kant’tan Hegel’e kadar, onların tarih felsefeleri, bende etki yaratmıştır. Bende ki maya halindeki ilgi bunlar sayesinde daha bir pekişmiştir.

Diğer hocalarımdan Bedia Hanım ahlak felsefesi, özellikle Kant ahlakı yapardı daha çok. Ondan hoca olarak yararlandım, ama benim üzerimde özel bir etkisi olmadı. İsmail Tunalı estetik dersleri verirdi. Benim doktora hocam oldu. Onun da macerası ayrıdır, biraz sonra belki ona da girebiliriz. Gerçekten de benim doktoram da epey maceralı olmuştur Halil Vehbi Eralp mantık ve epistemoloji yapardı, onun ders notlarından 13. baskıya ulaşan mantık kitabında da yararlanmışımdır; Bertrand Russell’in Adnan Adivar çevirisi *Felsefe Meseleleri* adlı kitabını derste satır satır okutur, açıklamalar yapar ve tartışmaya açardı. Öğrenciye karşı epeyce mesafeli bir insandı, rahat ilişki kurulacak biri gibi görünmemiştir bana. Nihat Keklik İslam felsefesi yapardı, seçmediğim için onun derslerine hiç girmedim. Yalnız sonradan doktora jürimde yer almıştır. Hüseyin Batuhan’a yetişemedim, benim öğrenci olduğum yıldan bir, iki yıl önce Ankara’ya geçmişti. Onun öğrencisi olamadım, sonradan tabii toplantılarda tanıştık.

Bu arada Latince derslerimize giren Sina Kabağağaçlı’yı anmadan geçmem. Derslerinden aldığım keyfi unutamam; sıcak, esprili bir hoca, zarif bir beyefendi. Sosyoloji Bölümü’nden Cahit Tanyol, Nurettin Şazi Kösemihal hocalarım oldular. Muzaffer Sencer ve eşi Oya Sencer (Baydar), iki genç asistan olarak derslerimize hocalarıyla birlikte girerlerdi, bazen kendileri de ayrıca ders verirdi.

Hüseyin Batuhan'ın hatıralarından Bölümde felsefeden ziyade şahsî çekişmelerin hâkim olduğu yönünde bir izlenim çıkıyor. Bu değerlendirmeye katılır mısınız?

Çok tatsız, çok hakaretimiz yönleri olan bir kitap maalesef Batuhan'ın hatırat kitabı. Edep sınırlarını aşan bir kitap. Hüseyin Batuhan'ın bahsettiği şahsî çekişmeler tabii ki bölümde vardı, ama nerede yoktu ki! Şimdi de var aslında, belki de fazlasıyla. Bölüm içi anlaşmazlıklar, çekememezlikler, ayak kaydırmalar, bunlar bugün de belki daha yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Ama o bölümde kaliteli insanlar vardı, bölümdeki hocaların kalitesi yüksekti. Yani şimdi de tabii ki kaliteli hocalar var şurada, burada. Ama o bölümün bir özelliği Batı felsefesini bilen, iyi öğreten hocalarla dolu olmasıydı. Gerçekten büyük şanstır bu. Felsefe bakımından çöl görünümlü bir ülkede onların çabası ile İstanbul Felsefe ülkesindeki bir, iki felsefe vahasından biri olmuştur. Ama hocalar birbirlerinden hiç hoşlanmazlardı, o başka. Size bir anekdotumu anlatayım:

Takiyettin Beyle Macit Bey birbirlerinden sürekli uzak durmaya gayret ederlerdi. Bizim koridordan sahanlığa çıkınca hemen solda bir tuvalet vardı, erkekler tuvaleti. Hocalara tahsis edilmişti, halen öyle midir bilmiyorum. O zamanlar hocalar tuvaletiydi orası ve her hocanın bir anahtarı vardı. Takiyettin Hoca bir gün odasından çıktı, koridora bir göz attı, en yakınında beni gördü, yanına çağırdı, elime tuvaletin anahtarını tutuşturdu ve şöyle dedi: "Gidip bakar mısınız, Macit Bey tuvalette mi?" Bunu hep yapar, Macit Hoca'nın orada bulunup bulunmadığını, bir öğrenci göndererek kontrol ederdi. Biz de gider, döner ve kendisine bir çeşit temiz raporu verirdik. Bölüm dışından kişilerle, hatta öğrencilerle konuşmalarında çoğunlukla nazik ve hatta sevecen hallerini görürdünüz bu hocaların. Ama Bölüm içinde sürekli soğuk rüzgârlar eserd. İzlenimlerime göre en ılımlıları Bedia Hanımdı, ama o da çekişmelerin ortasında yer almaktan geri kalmazdı.

Belirttiğiniz üzere İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Türkiye'de felsefenin kurumsallaşması açısından en önemli merkez. Orada Aydınlanmacı ve Batı merkezli bir felsefî yaklaşım hâkim. Bu yaklaşımı derslerde güçlü bir şekilde hissediyor muydunuz?

İstanbul Felsefe Bölümü en eski bölüm olarak tabii ki Türkiye'de felsefenin kurumsallaşmasında öncü olmuştur. Fakat özellikle 1980'lerden itibaren en önemli merkez olduğu söylenemez. İzmir'de Ege Felsefe başta olmak üzere, birçok yerde yeni felsefe bölümleri devreye girmiştir ve bunların kurumsallaşmaya katkıları, hatta eski, değerli hocaların emekli olmaları veya vefatları dolayısıyla İstanbul Felsefe'den çok daha fazla olmuştur.

Bölümdeki Aydınlanmacı, Batıcı havaya gelince: Tabii ki bu hava her an solunurdu Bölümde. Biz öğrenciler de Aydınlanmayı, Batı felsefesini o hava

içinde öğrendik. Dolayısıyla Aydınlanmayı Aydınlanmacılardan öğrenmiş olduk. Ama öbür yandan bu ne ifade eder: Tek yanlı bir felsefe eğitimi almış olmayı. Biz pek tabii bunun farkında değildik. Hani Hatayî’nin bir dizesi vardır: “Ol mâhiler ki deryâ içredür; deryâyı bilmezler” diye. Biz de öyle bir durumdaydık yani, göremiyorduk, onun dışını göremiyorduk. Bizim için felsefe işte bize öğretilen o şeydi, sonradan onun bir Aydınlanma tarzı felsefe tipi olduğunun ayırında, farkına vardık tabii.

Takiyettin ve Nermi Beyleri, ekolleşme çabalarının başlangıcı olarak görmek mümkün mü sizce?

Hayır. Takiyettin Bey onu başarabilirdi belki. Fakat bu hocalar kendi Babil kulelerine çekilmiş ve başka hiç kimseyle felsefî anlamda ilişkiye girme tenez-zülünde -tenez-zül sözünü bilinçli kullanıyorum- bulunmayan hocalardı yani. Herkes kendi odasında, kendi imparatorluğunun sınırları içerisinde yaşardı. Hocalar öğrencileriyle, birbirleriyle olandan daha fazla ilişki içindeydiler. Birbirleriyle zoraki olarak, kerhen, bölümün ortak işleri dolayısıyla bir araya gelirlerdi. Ayrıca Nermi Hoca bundan bile kaçmaya çalışır, “Aman beni bu işlere karıştırmayın” der dururdu. Ama o bir araya gelişlerinde bile biz koridordan sezerdik o gergin havayı, hissederdik yani.

Sözü oraya getireyim: Takiyettin Beyle Nermi Bey de o genel hava içerisinde birbirleriyle yakın bir ilişki içinde değillerdi. O sıralarda Takiyettin Hoca analitik felsefeyi fena halde eleştirir, Nermi Hoca da ontolojiyi “metafizikğin kibarcası” diye yaftalardı.

Bakınız, benim hocalarım doğru dürüst asistan bile yetiştirmediler ki kendi tarzlarını devam ettirecek insanlar olsun. Böyle olunca ekol nasıl oluşsun. Yaptırdıkları doktoraların sayısına bakınız; benimki de dâhil, 30-40 yıllık bir dönemde, parmakla sayılacak kadar azdır. Tilmizleri olabilecek bazı öğrencileri de (başka bazı nedenler de var tabii) maalesef hocalarına ve onların eserlerine sahip çıkmadılar, hocalarının eserleri üzerine doğru dürüst yayın yapmadılar. Ben ve Uluğ Nutku, bir ara, Takiyettin Hocanın tüm eserlerini yayımlama girişiminde bulunduk; fakat başta miras meseleleri olmak üzere, çeşitli nedenlerle bunu başaramadık. Şimdi böyle bir durumda ekol nasıl oluşsun ki. Hocalara ve eserlerine sahip çıkmak, bugün herkesten ve her kurumdan önce İstanbul Felsefe Bölümü’nün yükümlülüğündedir. Fakat bu konuda orada bir şeyler yapıldığına ilişkin hiçbir şey işitmedim. Oysa hocalarınızın gittiği yoldan gitmek zorunda değilsiniz, fakat onları sahiplenmek, adlarını yaşatmak zorundasınız.

Türkiye’nin de pek çok açıdan değişim içinde olduğu fırtınalı yıllar o yıllar. Felsefe koridoruna ve hocaların gündemine bu gelişmeler ne oranda yansır-dı?

Derste hiçbir şekilde o siyasî olaylar, o hengâmeler gündeme gelmezdi. Belki hocalar bunları konuşurlardı aralarında, o konuda bir tanıklığım yok. Sonraları, hoca olduktan sonra Bedia Hocadan işittiklerim var. “Konuşmazdık o konuları; ilişkiler zaten gergin, bir de siyasî konulara girip büsbütün germek istemezdik” derdi. Bu konuda aralarında sessiz bir anlaşma olduğunu söylediler. Aralarında siyasete en yakın hoca herhalde Macit Hocaydı.

Felsefe Bölümü'nün fakültenin diğer bölümleriyle ilişkisi var mıydı? Yoksa Felsefe Bölümü bağımsız bir ada gibi mi duruyordu?

Felsefe Bölümü biraz ayrıcalıklı bir bölümdü. Eski dekan ve Türk Dil Kurumu başkanı olarak Macit Bey'in bütün fakültede bir saygınlığı, bir otoritesi vardı. Ayrıca da tarih, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, bütün bu bölümlerden öğrenciler felsefe sertifikası almak isterlerdi. O zamanlar sertifika sistemi vardı. Yani şimdiki ana dal, yan dal sistemine biraz benzeyen bir sistem. Sertifika sistemi içerisinde her bölümde bir esas sertifika olurdu, bir de yardımcı sertifika alınır. Felsefe Bölümü'nden yardımcı sertifika almak önemli bir şeydi öğrenciler arasında, diğer bölümler için de bayağı bir prestij meselesiydi. (1980'lerde İhsan Doğramacı eliyle üniversitelerin Humboldt geleneğinden, Avrupa modelinden koparılıp Amerikanlaştırılması girişimiyle birlikte bu sistem de terkedildi.) O bakımdan fakülte içerisinde çok itibarlı ve imtiyazlı bir konumu vardı bölümün. Bunda Macit Bey'in rolü olduğunu da söyledim biraz önce. Özellikle Türk Dil Kurumu Başkanı olması dolayısıyla siyasetlerle bir ilişkisi vardı zaten. Bu anlamda da onun hoca kimliği yanında bir tür yarı siyasetçi kimliğinin olduğunu düşünmek mümkündür. İlişkilerini iyi kurar, bölümün çıkarlarını ve prestijini iyi korurdu.

O dönemdeki felsefe müfredatını genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

İyi bir dağılım vardı müfredat açısından ve sonra da yeni kurulan hemen tüm felsefe bölümlerine örnek olmuştur. Örneğin biz İzmir'de 1980'de bölüm programı yaparken baş örneğimiz İstanbul Felsefe'nin programı olmuştur. Zaten 1980'de Türkiye'de sadece İstanbul, DTCF ve Hacettepe felsefe bölümleri vardı; şimdi bu sayı kırklara, ellilere ulaştı. Bizim örnek alacağımız, ne var ki bir tek İstanbul Felsefe vardı zaten; DTCF Felsefe'nin programı aşırı ölçülerde bilim tarihi ağırlıklıydı. Bölüm başkanı Aydın Sayılı bir bilim tarihçisiydi, felsefeci değildi. Bir felsefe bölümünün bilim tarihi bölümüne dönüştürülmesi gibi yanlış bir çabanın sorumlusudur Aydın Sayılı maalesef. Yani sadece bir ders, hatta bir ana bilim dalı olarak teşekkül ettirilmiş olsaydı, bilim tarihi yararlı da olabilirdi, ama o çok dayattı, yani felsefe bölümünü bilim tarihi bölümüne dönüştürmek gibi bir işe girişti. Mücadeleye girdi.

Benzeri bir durum bir süre sonra ODTÜ Felsefe Bölümü'nde yaşandı. Orada da Teo Grünberg bölümü modern mantık ve neopozitivist felsefeden

başka bir şeyin hemen hiç okutulmadığı bir bölüme dönüştürdü. Bu bölümün programı ancak çok uzun yıllar sonra çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir.

İstanbul Felsefe’nin programı bu örneklerle bakıldığında, oldukça dengeliydi. Daha çok felsefe tarihi ağırlıklı bir yaklaşım vardı İstanbul Felsefe’de. Bu, müfredata da yansımıştı. Hocaların tamamına yakını Aydınlanmacıydı ama ilgi alanlarının çokluğu ve çeşitliliği nedeniyle Bölümde bir çokseslilik, çokçeşitlilik havası hâkimdi. Felsefenin hemen tüm temel alanlarının dersleri veriliyordu. Derslerin dağılımı da dengeliydi. Örneğin 9 saatlik bilim tarihi veya 15 saatlik modern mantık dersleri olmazdı. Macit Bey dört yıl boyunca felsefe tarihi okutur, 20. yüzyıl felsefesine kadar gelmezdi. Çağdaş felsefeye Bedia Hanım değinirdi. 20. yüzyıl felsefesini biraz Bedia Hanım’dan gördük. Ama Macit Bey Türkiye üniversitelerinde ilk defa bir Marx semineri yapan hocadır. Bizim zamanımızda dolu dolu bir Marx semineri yaptı bize, birkaç yıl önce yaptığı bir seminerin devamı niteliğinde. Ve seçtiği öğrencilerle yaptı bunu, ben de o öğrencilerden biri olma şansını elde ettim; çok sıkı bir seminerdi.

Eleştirel bir seminer miydi?

Macit Hoca bu seminerlerde Marx’ı kendince olumlu ve olumsuz bulduğu yönleriyle bize anlatır ve tartışır. O sıralarda demin de belirttiğim gibi sol bir sendikada çalışıyordum, sol yayınları okuyordum. Aktif olarak da solun içindeydim. Ama Macit Hocadan öğrendiğim Marx, bu yayınlardan öğrendiğim Marx’tan çok daha kalıcı bir şekilde belleğimde yer etmiştir. Her seminerde sürekli olarak söylediği şeydi Hocanın: “Bakın Türkiye’de ender rastlanacak bir şey yapıyoruz, bir Marx seminerindeyiz. Marx hiçbir zaman ihmale gelecek bir düşünür değildir, dünya tarihini etkilemiş bir isimdir. Fakat halis ve klasik anlamda, örneğin bir Aristoteles, bir Kant ayarında bir filozof da değildir. Ne var ki Marx’ı işlemeden, öğrenmeden de çağı anlamak pek mümkün değildir. Günümüzde Marx’ı atlayan her felsefi girişim eksik ve güdük kalır.” Hoca Marx’a filozoftan çok sosyolog, tarih ve toplum kuramcısı olarak bakardı.

Biraz önce hocaların siyasî konulara yaklaşımlarından bahsettik, ama o hareketli dönemde felsefe öğrencilerinin siyasetle ilişkisi nasıldı?

Çok çatıştık, kavga ederdik, koridorda, kantinde birbirimize girerdik. O dönem öyle bir dönemdi. Ben o sırada, biraz önce de söylediğim gibi, solcu bir öğrenci olmanın yanı sıra DİSK’te, DİSK’e bağlı Gıda-İş Sendikasında çalışırdım. Dört yıllık öğrenimimi de içine alacak şekilde beş yıla yakın bir süre çalıştım orada. Sendika Çağaloğlu’nda, Nuruosmaniye Caddesiyle Kızılay Caddesinin kesiştiği köşede, Atay Apartmanındaydı. Organizatör olarak, sekreter olarak, toplu sözleşme görüşmelerinde görüşmeci olarak, kısacası her işe koşan biri olarak çalıştım orada. Felsefe öğrenimime aktif bir solcu olarak başlamıştım. Hemen karşımızda sağcı grupları buluverdik. O zamanlar biz “sağcı”

dediğimizde solcu olmayan hemen herkesi kastetmiş olurduk. Hemen her gün bir kavga, bir çatışma çıkar, slogan atarak fakülte koridorlarında grup halinde dolaşıldı. 1968’de üniversiteyi işgal ettik. Dışarıdan getirdiğimiz saman yığınları üstünde oturur, yatar kalkardık. Çok olaylı günler yaşadık.

Hatta birini asla unutamam: Vehbi Eralp’in dersindeyiz, mantık dersindeyiz, 203 numaralı seminer kitaplığında. Bir silah sesi duyduk, tek atımlık. Vehbi Bey duyar duymaz o sesi, hemen yerinden fırladı, kapıya gitti, içeriden kilitledi. Ve bir süre sonra o sesler daha da çoğaldı, kapılar yumruklanmaya, sarsılmaya başladı; bazı kız arkadaşlarımız ağlayıp, sızlamaya, çığlıklar atmaya koyuldular. Hepimiz korktuk yani, can korkusuydu bu. Sonra, belki bir saat sonra, sesler, sloganlar, haykırışlar kesildi. O zamanlar cep telefonu da yok ki, mahsur kaldığımız yerden birilerine ulaşabilelim. Bekler vaziyette ve korku içinde kaldık öylece, kulaklarımız koridorda. Sessizlik tamamen hâkim olunca, Vehbi Hoca gitti kapıyı açtı. Soğukkanlı bir eda ile “Tamam, bitti, çıkabilirsiniz” dedi.

Bizim öğrenciliğimizde bu işler çok şiddetlenmişti, ama yine de 80 önce-sindeki kadar korkunç boyutlara varmamıştı. Ama işte kantin kavgaları, koridor kavgaları, hatta ders sırasında dersane içi kavgalar hiç eksik olmazdı. Önlemek mümkün de değildi, artık kimin pazusu kuvvetliyse öbür grubu def ederdi. Felsefe öğrencileri de bu tartışmaların içinde aktifti. Felsefenin ılımlı bir kafa yapısını hazırlayan en önemli etkenlerden olduğu görüşü tartışılabilir bir görüştür. Radikalizmin, sekterliğin kaynaklarından olan felsefe anlayışları da olduğunu biliyoruz. Üstelik hepimiz gençtik, kanımız kaynıyordu, felsefenin kazandırabileceği ılımlılık henüz bize uzaktı. Hepimizin bir ideolojik tavru vardı ister istemez, ben de işte solda yerimi aramaya, bulmaya çalışan biriydim. O anlamda bir ideolojim vardı benim de tabii ki. Sıkı bir solcu olduğumu düşünürdüm o aralar. Marksizm’in ne olduğunu doğru dürüst bilmiyorduk da. Öyle yerleşik kanılarla, kulaktan dolma bilgilerle, gazete yazılarından edindiklerimizle kendimize bir kaftan biçiyorduk. Bunu diğer gruplar da yapıyordu. Felsefeyle ilişkisine gelince bunun, derslerde bayağı mülayim olabiliyorduk. Kavga çıkmadığı sıralarda aramızda, olumlu bir havada felsefe konuşabiliyorduk da. Ama dersane kapısından çıkar çıkmaz, bir grup bir köşede bir öbek, öbür grup öbür köşede bir öbek oluştururdu. Sanki her şey aslına dönerdi; o çatışmalı, o gergin atmosfer hemen gelir girerdi aramıza.

Sizin yazılarınızda bahsettiğiniz felsefeyi bir meşrulaştırma aracı olarak kullanma tavrı var mıydı?

Felsefeci olmak bir yana, felsefe öğrencisi olmak bile bayağı itibarlı bir konuma sahip olmak demektir. Şimdi öyle değil, diyeceksiniz belki; ama o zamanlar bayağı itibarlı bir konumda olmak anlamına gelirdi felsefe öğrencisi olmak. Evet, biz de bunun tadını çıkarırdık tabii ki, hoşumuza giderdi.

Felsefeyi kendini meşrulaştırma aracı olarak da bal gibi kullanırdık. Felsefenin sağladığı itibarı sömürürdük, bal gibi sömürürdük, gururumuz okşanırdı, bunu yapardık.

İsterseniz doktora tezinizi hazırlama sürecinize doğru ilerleyelim. “Bilim Felsefesi Açısından Max Weber’de Sosyolojinin Temellendirilmesi” başlıklı tezinizin konusunu nasıl belirlediniz ve nasıl bir araştırma ve yazım süreci geçirdiniz?

Öğrenciliğim sırasında DİSK’e bağlı Gıda-İş’te çalışıyordum demiştim. O yıllarda tabii hem özel ilgilerim hem de felsefi ilgim öncelikle toplum felsefesine, siyaset felsefesine yönelmişti. Ama artık sadece kendi ideolojimin savunulması veya pekiştirilmesi, meşrulaştırılması amacıyla değildi bu ilgi ve yöneliş. Hatta artık felsefede sadece siyaset felsefesi, tarih felsefesi gibi alanlarda kalmamak, tarih ve toplum bilimlerinin felsefi temellerine yönelmek de istiyordum. Sosyal bilimlerin teorik temellerine yönelişim herhalde böyle başladı.

Üniversiteyi bitirdikten sonra üç yılı geçen bir süre Almanya’da, Berlin’de bulundum. Gider gitmez de orada 1 Mayıs gösterileriyle karşılaştım. Hayatımın en sarsıcı olaylarından biriydi o. Berlin yerinden oynamıştı sanki. Berlin’in ünlü bir caddesi vardır, Kurfürstendamm adlı, kısaca “Kudam” derler. Dünyanın en uzun caddelerinden biridir, 5-6 kilometre filan. Bizim İstiklal Caddesi’nin iki üç katı uzunlukta bir caddedir. Hemen bütün gösteriler, yürüyüşler de o caddede, o caddenin üstündeki meydanlarda yapılırdı. Orada yeni tanıdığım arkadaşlarla katıldım ben de 1 Mayıs yürüyüşüne. 3-4 saat süren bir yürüyüşü bu. Bir milyona yakın insanın katıldığı söyleniyordu. O müthiş kalabalık, o dalgalanan kitleler, o sloganlar, o haykırışlar beni çok etkilemişti. Almanya’ya gitmezden önce Türkiye’de 15-16 Haziran olaylarını da, bizzat içeriden, katılarak yaşamıştım. Fakat bu 1 Mayıs yürüyüşü beni çok daha fazla etkilemişti. Hangi bakımdan: O muazzam yürüyüş sol duygularımı kabartmıştı gerçi; fakat sonradan üstünde düşünmeye başladığımda, “Nedir bu kitle psikolojisi, kitleleri harekete geçiren, onları bir arada tutan veya birbirine düşüren etkenler nelerdir?” gibi sorular zihnimi iyice işgal etmeye başlamıştı.

Doktora başladım, fakat sürdüremedim ve Almanya’dan dönmek zorunda kaldım. Parasız, pulsuz kalmıştım, bir yerlerden burs da alamıyordum. Devlet solcu öğrencilere kesinlikle burs vermiyordu. Bütün burslar sağcılara veya en azından solcu olmayanlara gidiyordu. O acıyı da yaşadım ben, hem de feci halde.

Beni her anlatıştımda hüznölendiren bir hatıramı araya sokayım. Almanya’ya giderken çalıştığım sendikanın yöneticileri ve personeli aralarında para topladılar, beni onlar gönderdi Almanya’ya. Evet, işte bir, iki ay yetecek kadar bir parayı cebime koydular, beni gönderdiler Berlin’e. Benim bir şansım olmuştur, DİSK’in eski genel başkanlarından İbrahim Güzelce, adını duymuş

olabilirsiniz belki, ilk başkanlarından, Kemal Türkler'den birkaç öncesi. O Almanya'ya yıllar önce gelmiş, yerleşmiş, DİSK içindeki çekişmelerden bıkmış usanmış herhalde: sonradan anlatırdı onları. Almanya'da Berlin'e yerleşmiş ve Almanya'nın en büyük işçi sendikaları konfederasyonu olan IG Metall'de Türk işçilerine rehberlik hizmeti veren bir bölümde çalışıyor. İşte buradan beni onun yanına gönderdiler, orada sana en iyi şekilde yardım edebilecek olan insan odur, diye. Gerçekten de İbrahim Güzelce beni orada babaca sahiplendi. Toprağı ışıkla dolsun. Her sorunuma çözüm bulmaya çalıştı. Ben hemen orada doktora başvurduğum, sınavı da kazandım, doktora derslerine girmeye başladım. Doktora hocam da ünlü Brentano'nun torunu Magaretta von Brentano idi. Felsefe Bölümü'nde onun öğrencisi oldum. Çeşitli işlerde çalışarak para kazanıyordum; doktora derslerini hiç kaçırmamaya çalışıyordum. Fakat artık o tempoya katlanamayacağımı anladım. Çok yıpranmıştım. Baktım orada olacak gibi değil, kalkıp Türkiye'ye döndüm. Aynı süre içinde İsmail Tunalı'ya gittim, "Ben orada başladım bir işe, ama şu, şu nedenlerle bitiremedim, burada devam etmek, sürdürmek istiyorum. Nakil mi yaparız, yoksa burada sıfırdan mı başlaman gerekir?" diye sordum. Tunalı "Nakil mümkün değil, burada yeni başvuru yapacaksın" dedi ve doktora hocam olmayı kabul etti. Öğrenciliğim sırasında da ben onun en iyi öğrencilerindendim, beni tutardı, o sahiplenmeseydi doktora filan yapamaz, ortada kalırdım.

Istanbul'da aldığınız felsefe eğitimi ile Almanya'daki eğitim arasında bir mukayese yaparsanız; o dönemde sizin dikkatinizi çeken bir farklılık sözkonusu muydu?

Çok büyük bir fark görmedim. İstanbul Felsefede verilen felsefe eğitimi ile Berlin Felsefede verilen felsefe eğitimi arasında çok fazla bir kalite farkı bulamadım. Tabii Alman eğitiminden geçmiş hocalardı bizim hocalarımız da. Çok büyük bir eksiklik hiç hissetmedim yani.

Doktora başladınız...

Doktora başladım İsmail Tunalı'nın yanında. Literatür tespiti yaptık, şunu yaptık, bunu yaptık. Konuyu ben teklif ettim, sosyal felsefe, tarih felsefesi, toplum felsefesi, sosyal bilimlerin teorik temelleri vb. alanlarda ve konularda çalışmak istiyordum dedim. O zaman Hoca bana birkaç ay şunları şunları oku gel dedi. Sonra gittiğimde senin alanların sosyolojiyle de çakışan alanlar, ilgilerin de öyle. Sen bir süre Cahit Bey'le (Tanyol) çalış, ben seni ona emanet edeyim, dedi. Başından savmak amacıyla değildi, ondan eminim. Onunla bir süre çalış sonrasına bakarız, tezin, sosyoloji tezi mi olacak, felsefe tezi mi olacak, diye. Ben de tamam dedim. Cahit Bey'e götürdü beni. Cahit Bey de ne yapmak istediğimi sordu. Ona da ne yapmak istediğimi tekrarladım. Alman-

cam var, Alman sosyologlarından biri üstünde çalışabilirim, çünkü çoğu zaten filozof olan insanlar bunlar, bunlardan biri üzerine çalışabilirim dedim. Şu Weber bizde doğru dürüst tanınmaz, istersen onu yap, dedi Cahit Hoca. Biraz bunun etkisi oldu, yani Tanyol’un bana adres vermiş olması yönlendirici oldu. Weber’i o ana kadar ismen biliyordum tabii ki ama daha çok sosyolog kimliği ile biliyordum. Konuyu böyle kararlaştırdık ve ben hemen Münih’teki Max Weber Enstitüsü’ne bir mektup yazdım, onlardan Weber kaynakçası istedim. Hemen bir hafta, on gün geçmeden bana kalın bir kaynakça kitabı gönderdiler. Hemen başladım Weber okumalarına. Ama bu arada şunun da farkına vardım ki, Cahit Bey bir Weber doktorası yönetecek kadar bilmiyor Weber’i. Ama herhalde bu çocuk bu işi kıvrırorsa, yaptığı tez hem felsefeye, hem sosyolojiye bir katkı olur, diye düşünmüş olmalı. Ayrıca Weber adı da çok dolaşmaya başlamıştı akademik çevrelerde o sıralar. Bir süre sonra tamamen İsmail Hoca ile çalışmaya başladım ve tezi onun yanında bitirdim.

Türkiye’de Weber’le ilgili ilk doktora tezi sizin herhalde...

Evet, Türkiye’de Weber üstüne ilk doktora tezi benim tezimdir. Sabri Ülgener’in tabii Weber üzerine yazıları da vardır, Weber’den en çok etkilenen sosyal bilimcidir o, saygın bir isimdir, Çok iyi bir kafası olan, düşünür kafası olan bir isimdir; bir iktisat sosyologuydu diyelim. Ama Ülgener’in çalışmaları da, dediğim gibi iktisat ve sosyoloji arasında gidip gelen çalışmalardı. Dolayısıyla halis anlamda felsefe çalışmaları değildi, felsefe destekli olmakla birlikte salt anlamda felsefe çalışması sayılmazlardı. Yani ben esasında doktoramı yardımsız, desteksiz yaptım diyebilirim. Bunu bir iftihar vesilesi olarak söylemiyorum, ama durum buydu.

Ve şimdi işin trajikomik yanına da değinebilirim. Tezi bitirdim, bir de acelem var, evlenmişim, çoluk çocuğa karışmışım bir yandan. Geçinmek ve geçindirmek için yapmadığım iş kalmadı o yıllar içerisinde. Çok çeşitli işlere girdim. Doktoraya başladıktan bir buçuk sene sonra epeyi literatür taraması yapıp hatta yazıma bile geçmiştim yavaş yavaş. O sırada Anadolu Çimentoları Yunus Çimento Fabrikasını bilirsiniz belki, orada çalışıyordum ve orada bir toplu çıkarma ameliyesi gerçekleştirdi işveren. O Fransızların kurduğu bir fabrikadır, o toplu çıkarmaya ben de maruz kaldım, işsiz kaldım. Sonra o fabrikada çalışan bir arkadaş bana, Milas Han’ı bilir misiniz, Mercan yokuşundan inerken solda, çok ünlü bir handır. Milas Handa Odeon firması diye bütün bu Profilo’ların, AEG’lerin ilk nüvesini oluşturan bir firmada bir iş buldu. Beyaz eşya pazarlaması yapan bir firmaydı Odeon firması. Adından da belli olduğu üzere o sıralar plak endüstrisinde de epey yatırımı olan bir firmaydı. Orada irsaliye memuru oldum. Yani şehrin çeşitli yerlerinde, Harbiye’de, Eminönü’nde, Kadıköy’de, Bakırköy’de, şurada, burada, alışveriş yerlerinde diyelim, mağazaları vardı, oralara gidecek beyaz eşyaların irsaliyesini ben tutardım lis-

teler halinde. Ama bu çok vaktimi alan bir iş değildi. Kalan zamanlarda orada masanın başında çevrenin dikkatini fazla da çekmemeye çalışarak okurdum bazı şeyleri. Ama esas olanağı, sonraki işyerim olan Anadolu Bankası'nda buldum. Şimdi yok o banka, İstiklal Caddesi üzerindeydi merkezi, şu anda Demirören İş Merkezi'nin bulunduğu binanın en üst katında da Anadolu Bankası'nın genel müdürlüğü vardı. Ben orada istihbarat memurluğuna başladım. İstihbarat memurluğu derken de başka şeyler uyanmasın kafanızda. Banka istihbarat memuru müşteri araştırması yapar, yani kredi talep eden müşterinin protestosu var mı, haczi var mı, maddi durumu nedir? Borcu nedir, alacağı nedir vd. Ben müşteriye giderdim, yarım saati, bir saati bile bulmaz bir görüşme yapar sonra bankaya döner, protesto servisinden müşterinin protestosu var mı yok mu, borcu nedir, onları soruşturur ve rapor yazardım. Bütün bu işler birkaç saatimi alırdı. Günde bir istihbarattan fazlası da olmazdı, verilmezdi daha doğrusu. Geriye kalan zaman benimdi. Ben tezin önemli bir kısmını Anadolu Bankası'nın biraz köhnemiş, tahta masalarında yazdım diyebilirim. Öyle ki, bir devlet bankası olan Anadolu Bankası'nda, yani bana burs vermeyen devletin bir bankasında, mesai saatlerinden aşırduğım zamanları kullanarak tez çalışmamı sürdürdüm.

Ne kadar sürdü tez çalışmanız?

74'te başladım 79'da bitirdim. Bu arada 1978'de Tekirdağ'da traktör, zirai alet ticareti yapan bir firmada iyi ücretle bir iş bulunca oraya geçtim. 1979 sonunda doktora sınavına girdim. Jürimde Felsefe Bölümü'nden doktora danışmanı hocam İsmail Tunalı, Nihat Keklik ve Uluğ Nutku, Sosyoloji Bölümü'nden yardımcı disiplin hocam Cahit Tanyol ve ayrıca Başkan Sezer vardı. Jüri iki sosyolog, üç felsefeciden oluşuyordu. İyi bir savunma yapmıştım. Nihat Keklik, hiç unutmam, jüri kararını açıkladıktan sonra yanıma gelip iki yanağımdan öperek beni kutlamıştı. Doktora tezim 1990'da *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji* adıyla yayımlandı. Yakında 4. baskısını yapacağız.

O sırada bir gazete ilanı hayatımın yönünü değiştirdi. Bu gazete ilanında Ege Üniversitesi'nin değişik bölüm ve birimlerine asistan alınacağı belirtiliyordu. İlanı şöyle bir baktım, birçok bölüme 1 veya 2 asistan alınacağı yazılıyken, Felsefe Bölümü'ne 5 asistan alınacağı belirtiliyordu. İnanamadım gözlemime, olamaz dedim Türkiye'de bir felsefe bölümüne 5 asistan ne zaman alınmış ki. Gittim bir ikinci gazete aldım. Baskı hatası mı var acaba diye. Evet orada da 5 rakamını görünce, soruşturdum. Felsefe Bölümü öğretime başlıyor, asistan ihtiyacı yüksek, dediler. Anladım ki o 5 rakamı doğruymuş. Hemen başvurumu yaptım, sınava girdim ve 1980 başında Ege Felsefede görevine başladım.

Bu noktada biraz da fikrî serüveniniz ve hermenötiğe yönelmeniz üzerinde dursak. Kültür, sosyal ve tarih meselelerine lisans döneminden beri meyilli

olduğunuz söylemişsiniz. Doktora teziniz de bu eğilimlerle irtibatlı zaten. Hermenötikle nasıl tanıştınız?

Önce bir hususu açıklayayım: “Hermenötik” yazılışına İngilizce konuşulan çevrelerde rastlanır. Almancada ise “hermeneutik” diye yazılır, “hermenoytik” diye okunur. Ben bu hususta Alman geleneğini izliyorum. Ayrıca meraklısı, Heidegger ve Gadamer’in konferans, söyleşi kayıtlarına ulaşabilir, filozofların terimi “hermenoytik” diye telaffuz ettiklerini tespit edebilir.

Weber benim akademik hayatımda çok önemli bir role sahip oldu. Weber sadece bir sosyal bilim filozofu, bir tarih epistemoloğu değil, aynı zamanda deha sahibi bir sosyolog, tarihçi ve ekonomistti. Sol çevrelerde ona “burjuvazinin Marx’ı” derlerdi ki, bu adlandırmadan başlangıçta etkilenmedim diyemem. Fakat okudukça, özellikle şu görüşleriyle beni etkilemiştir: Topluma bakış açısı hiçbir zaman şabloncu, kalıpcı olmamalıdır. Onun ünlü “Meslek Olarak Bilim” diye bir yazısı vardır, orada bunu açıkça söyler. Biz meslek olarak, sosyal bilimci olarak, topluma yanlı bakmak durumundayız, yansız bakmak mümkün değildir. Sosyal bilimlerde yansız kalmak mümkün değildir; çünkü incelediğiniz nesne, toplum, sizi içine alan bir nesnedir. Onun dışına çıkıp ona karşıdan, “nesnel” olarak bakamazsınız. Toplumu pozitive edemezsiniz. Önemli olan konuya o konuyu kapsamlı bir şekilde ele almayı mümkün kılacak bir kavram düzeneği, bir düşünsel yönelim doğrultusunda yönelmektir. Bu kavram düzeneği genel kavramlardan, Aristotelesçi cins kavramlarından değil, tip kavramlarından, ideal tip kavramlarından oluşturulacaktır. Sosyal dünya, tarih dünyası, genel kavramlara başvuru olarak kavranamaz. Pozitivizmin en büyük yanılgısı, toplumu cins kavramlarıyla, tümel kavramlarla, yasa kavramlarıyla kavramaya ve açıklamaya çalışmak olmuştur. Tarih ve toplum ancak tip kavramları, ideal tip kavramları yardımıyla ve belli ölçülerde kavranabilir. Toplumu kavramak isteyen bir sosyolog, bir sosyal bilimci konusuna mutlaka ideal tip kavramlarıyla eğilmek zorundadır. Sosyal bilimlerin başvurabileceği kavram türü tip kavramlarıdır. Tip neyi ifade etmektedir? Tip herhangi bir bireyde bulunan, ama o bireyin bağlı olduğu türün içerisinde diğer bireylerde olmayan şeydir, değil mi? Tip kavramı işte bu şeyin kavramıdır. Tip kavramı, adından belli olduğu üzere, tümel olamayan ama belli bir tikeli veya belli tikeller topluluğunu kavramak için düşüncede yapay yoldan inşa edilmiş kavram türüdür. Bu beni çok etkilemişti. Tarihe, topluma genel kavramlarla, global açıklama modelleriyle, yasalarla yönelmek yanlıştır. Tezimin leitmotifi de Weber’in bu mantıksal ve epistemolojik tespitleri olmuştur.

Ben Weber’i severek çalıştım, epistemolojisinden etkilenecek çalıştım; ama Weber’in arkasında Dilthey’in olduğunu o tez çalışması sırasında daha yakından görmüş oldum. Weber hermeneutiğe bulaşmış, hermeneutiğin içine girmiş, ama hermeneutikte tamamen kalmamış; daha çok pozitivist tavır ile her-

meneutik tavrı arasında kendi sosyolojisini kurmuş bir insan. Pozitivizmi sosyal bilimler alanında yetersiz bulsa da, onun olguculuğundan etkilenmiş. Bir yandan pozitivizme özgü olgucu anlayışa sıcak bakıyor, ama öbür yandan aynı pozitivizmin tümelci, yasacı, şabloncu tavrından hoşlanmıyor. Sosyal olguların tikellikle, tekillikle ele alınmaları gerektiğini, bunun da anlama yöntemiyle mümkün olabileceğini düşünüyor, hermeneutiğe yöneliyor. Bir bakıma Weber'in pozitivizmle hermeneutik arasında, iki cami arasında bınamaz bir duruşu olduğu söylenebilir. Gönlü daha çok tarihe ve topluma açıklamacı bir modelden çok anlamacı bir modelle yönelmek. Anlamacı model konusunda başvurduğu başlıca kaynak ise, Dilthey. Çünkü Dilthey Weber'den en az 40-50 yıl önce bu konuda bir tip kuramı geliştirmişti zaten. Dilthey'in sosyal bilimler, kendi kullandığı adla "tin bilimleri" için önerdiği temel yöntem anlama yöntemi, kavram tipi ise tip kavramları olmuştur. Niye böyledir? Çünkü Dilthey'in ünlü sözleriyle, insan toplumu, toplumsal yaşam, hiçbir zaman için doğa fenomenlerini inceleme tarzı içinde ele alınamazlar. Toplumsal fenomenler karmaşık, hatta belli ölçülerde kaotik bir niteliğe sahiptir. Bu durum tek insan, birey için de geçerlidir. Toplumda ve insanda sürekli bir düzenlilik, bir istikrar yoktur. Doğa bilimi yapmamızı sağlayan şey, doğal olgulardaki düzenlilik ve sürekliliktir. Sosyal dünyada böyle bir düzenlilik, süreklilik yoktur. Toplum insanın doğa ortasında kendi ihtiyaç, istek, çıkar, amaç ve değerleri doğrultusunda yapay olarak oluşturduğu bir alandır. Tam da bu nedenle onda doğa yasalarının belirleyiciliği türünden bir belirlenim olamaz. Yine onun Hegel'den aldığı etkiler doğrultusundaki sözleriyle, "toplum insan özgürlüğünün göz kırptığı, özgürlük olanağının belirlediği alandır." Dilthey'in öğretmeye sürekli çalıştığı şey bu. Zaten tarih ve toplum ve onun bir üyesi olarak insan böyle bir olanaklar alanı içinde bulunduğundan ötürüdür ki, bu alanın bilimini yapmak için özel kavramlara ihtiyaç vardır deyip durmuş yaşamı boyunca Dilthey. Tabii ben tezden sonra, hele İzmir'de işe başladıktan sonra, hemen hemen bütün çabamla Dilthey'a yöneldim. Ama beni Dilthey'a ulaştıran isim Weber olmuştur. İşte biliyorsunuz, eserlerimin birçoğu da Dilthey odaklı çalışmalar olmuştur.

Sizin hermeneutik ilginiz o dönemde Türkiye'deki felsefe çalışmalarına yabancı ve genel resme uymayan bir özellikte. Meslektaşlarınız ve öğrenciler arasında hermeneutik ilginiz nasıl karşılandı?

Genel resme uymuyor tabii. İstanbul Felsefe Bölümü'nde hermeneutiğin adı bile anılmazdı. Hocaların tamamına yakını Alman ekolündendi, ama bu ekol içinde Kant felsefesi merkezi bir konuma sahipti. Sosyal bilimlerde epistemolojisi söz konusu olduğunda da, Yeni Kantçı filozoflara itibar edilirdi. Oysa Dilthey Yeni Kantçı epistemolojiyi ve özellikle Yeni Kantçı sosyal bilimlerde epistemolojisini radikal şekilde eleştirmiş bir filozoftu. Bu çerçevede bir adı say-

gıyla anmak zorundayım. Toprağı ışıkla dolsun, Kâmuran Birand Hanımefendi 1950’li yıllarda sosyal bilimlerin felsefi statüsünü mesele edinmiş, eserler yazmış bir hocaydı. Dilthey ve Yeni Kantçı Rickert’in görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemişti. Daha sonra Kâmuran Hanım Ankara’ya geçmiş, Hilmi Ziya Hoca ile birlikte Ankara İlâhiyat’ta çalışmaya başlamış. Ben Kâmuran Birand’ın çalışmalarıyla Weber okumalarım sırasında tanıştım. 1986’ da Raymond Aron’un *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* adlı ünlü kitabı Korkmaz Alemdar çevirisıyla yayımlanmıştı. Aron bu kitabında Montesquieu’dan Marx, Comte, Durkheim, Pareto ve Weber’e kadar, bir dizi filozof ve sosyoloğu ince-liyordu. Bu kitaptaki Pareto, Durkheim ve Weber bölümleri, daha önce, 1973’te Fevzi Yalın tarafından çevrilip yayımlanmıştı. (Bakınız adını hâlâ anmaya devam ediyorum, fakat Fevzi Yalın’ı hiç tanımadım; belki bir müste-ar isimdi, bilemiyorum). Fevzi Yalın o çevirisine bir önsöz yazmış, orada Kâmuran Birand’dan söz ediyor, Türkiye’de ilk kez “mânevî bilim” terimini kullanan kişi olduğunu, Rickert ve Dilthey üzerine çalıştığını belirtiyordu. Dilthey adını daha önce tabii ki duymuşluğum vardı; fakat ilk kez bu önsöz dolayısıyla Dilthey’a karşı ilgim yoğunlaştı ve sonrasında Dilthey, biraz önce de söylediğim gibi, benim çalışmalarımın önemli kısmının odağındaki filo-zof oldu.

Hermeneutik sözkonusu olduğunda siz kendinizi Dilthey çizgisinin bir devamı olarak görüyorsunuz. Ancak günümüzde hermeneutik denince daha ziyade Heidegger ve Gadamer gibi isimler akla geliyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz.

Geçenlerde yeni baskısını yaptığımız *Metinlerle Hermeneutik Dersleri 1* adlı kitabımın önsözünde yine belirtmeye çalıştım, ayrıca bu kitabın yakında yayımlanacak olan ikinci cildinde Heidegger’e ve Gadamer’e yönelttiğim eleş-tiriler var. Oralarda belirtmeye çalıştığım gibi, ben Heidegger ve Gadamer’in hermeneutiğe katkılarının fazlasıyla abartıldığını düşünüyorum. Her ikisi de Dilthey’in şapkasının altından çıkmışlardır; fakat ne yazık ki bunu eserlerinde layıkıyla ifade etmeyi ihmal etmişler, Dilthey’in üstünü biraz fazla örtmüşler-dir. Özellikle Heidegger’in kendi reklamını iyi yapan ve yaptıran biri olduğunu biliyoruz. Son zamanlarda bu hususlara dikkat çeken ve Türkçeye de çevrilmiş olan iyi kitaplar var. Sadece Rudiger Safranski’nin *Heidegger* adlı 500 sayfalık kitabını anmakla yetineyim. Artık kanıtlanmış, kitaplarda sık sık belirtilen bir husus olmuştur bu; kanıtlanmış, kitaplara geçmiş bir husustur. Bu anlamda çekiştirmiş olmuyoruz kendisini, dedikodusunu yapmış olmuyoruz. Ve Heidegger gerçekten de hermeneutiğe pek sınırlı katkılarda bulunmuş bir filo-zoftur. Bu sınırlılığı görmek için Dilthey’in katkılarını biraz daha yakından tanımak gerekir. Kısacası, yineliyorum, Heidegger’in ve Gadamer’in katkıları çok fazla abartılmıştır. 20. yüzyıl felsefesini iyi bilenler, özellikle Almanca kay-

nakları kullananlar, bu hususları bizzat tespit edebilirler. Bu söylediklerim bu filozofların önem ve değerini küçültme amacı da taşımıyor. Bana göre hermeneutiğe en önemli ve değerli katkıları, önce Schleiermacher ve daha sonra ve esaslı olarak Dilthey yapmışlardır. 20. Yüzyılda Fransızlardan bir Ricoeur, İtalyanlardan bir Emilio Betti, Amerikalılardan bir Hirsch, bir Rorthy çıkmıştır ki, bunların hermeneutikleri birçok yönden Heidegger ve Gadamer hermeneutiklerinin esaslı birer eleştirisini de kapsar. Örneğin Gadamer ile Betti arasında çok sert tartışmalar olmuş ve bu tartışmalar yayımlanmıştır. O tartışmalarda Betti Gadamer'i hermeneutiği saptırmakla suçlamıştır. Bir kez daaha belirtiyim, hermeneutiği hatta felsefe üstü bir mertebeye çıkaran filozof Dilthey'dir. Demin yeni baskısını yaptığımızı söylediğim kitabımda yer alan "Dilthey'da Kant Eleştirisi Bağlamında Felsefenin Özünün Belirlenemezliği" adlı yazımda, bunu göstermeye, Dilthey'in, hiç abartmasız bir devrim gerçekleştirdiğini belirtmeye gayret ettim. Heidegger ve Gadamer Dilthey'in felsefi mirasının vefasız ve çarpıtıcı izleyicileridir.

Özellikle son dönemde Avrupa'da ve Amerika'da doğa bilimleri alanında, bilhassa benlik ve bilinç konularında yapılan çalışmalar insan temelli düşüncenin alanının gittikçe daraldığı görülüyor. Siz bu tespite katılır mısınız?

Hayır, katılmam. Tam tersine özellikle Uzakdoğu'da, Afrika'da hermeneutiğin tam bir yükselişe geçtiğini görüyoruz. Franz Martin Wimmer'in *Kültürlerarası Felsefe* adlı kitabı bir, iki yıl önce İş Bankası yayını olarak yayımlandı. Wimmer Uzakdoğu'da ve Afrika'da bizzat yaptığı araştırmaların sonuçlarına dayanarak, eskiden "üçüncü dünya ülkeleri" diye adlandırılan ülkelerin çoğunda sadece halkların değil, devletlerin bile kendilerini yeniden tanıma, tanımlama, kendi özgül yanlarını sergileme ihtiyacı içinde olduklarını, bu ülkelerdeki entelektüellerin yoğun bir hermeneutik etkinlik içinde bulduklarını belirtiyor. Buna karşılık Avrupa ve Amerika'nın tuzu kuru bazı entellektüelleri düşünce piyasasında hermeneutiğin bu yükselişine karşı alternatif oluşturabilecek bir şeyler bulup onları piyasaya sürme gayreti içinde. Tabii ki hermeneutik de sonuç itibarıyla bu düşünce piyasasında yer alan bir ürün. Talebin azalmasından çok yeni bir ürünün onunla rekabete sokulmasına ihtiyaç duyuluyor. Piyasa ekonomisinin çarkları biraz böyle çalışıyor. Piyasa tanrıları hatta hermeneutiğin piyasadan çekilmesine de pekâlâ karar verebilirler. Onun karşısına doğa bilimleri çerçevesinde ve doğa bilimleri modeline uygun olarak geliştirilen yeni teorik açıklama tarzlarını çıkarabilirler, şu sıralarda olduğu gibi. Şu anda Avrupa ve Amerika'da bu tarzlara rağbetin arttığını ben de görüyorum. Fakat bunların çoğu sığ ve dayanıksız şeyler. Piyasaları var, fakat gelecekları yok gibi görünüyor bana. Önce ve öncelikle Dilthey ve daha

sonra Heidegger, Gadamer, Betti, Ricoeur, insan ve toplum bilimlerinde doğa bilimciliğin yararsızlığını ve çarpıklığını yeterince gösterdiler. Bu alanda doğa bilimciliği hortlatmak belki piyasada prim yapabilir bir süre, fakat yararsız bir girişim olduğu bir süre sonra anlaşılır. Demin dediğim gibi, hele özellikle “üçüncü dünya”da hermeneutiğin yükselişe geçtiğini görmeden, bu yükselişin nedenlerini soruşturmadan konuşmak, biraz boşuna konuşmak olur.

Hermeneutik dolayısıyla Türkiye’deki farklı felsefe anlayışları üzerinde biraz dursak. Siz yazılarınızda bizim Batılı anlamda felsefe yapma tarihimizin yüz elli yıl kadar geriye gittiğini ve bu sürenin bir felsefe geleneği ya da gelenekleri oluşturmak için yeterli olmadığını vurguluyorsunuz. Bu dönem daha çok öğrenme ve aktarmayla geçen bir dönem. Bugün için de bu öğrenme ve aktarma süreci kalitesi artmakla birlikte devam ediyor denebilir. Ancak sizin hermeneutik geleneğinden hareket etmenize benzer Türkiye’de ekolleşme veya bir geleneğin içinden konuşma diyebileceğimiz bir eğilime rastlayamıyoruz. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Daha önce söylediğim bir şeyi tekrarlayarak cevap vermeye çalışayım. Türk felsefecilerinin büyük çoğunluğu egosantriktir öncelikle, herkes kendi kulesinde felsefe yapmaya başlamış ve bu alışkanlığı devam ettirmektedir, en önemli sebep bu. Hiç kimse bir diğerini dinleme, anlama, kamuoyu önünde yazılı olarak eleştirme, değerlendirme zahmetine girmiyor. Fakat meslektaşlarımızın önemli bir bölümü kendi aralarında üçüncü bir şahıs hakkında atıp tutmaktan, onu yere batırmaktan geri kalmıyor. Ve bu halen devam edip gidiyor. Sanıyorum, biraz biraz kırılmaya başladı, en azından eskisi kadar değil. Mesela zamanında çok yaygınlaştığı halde bir analitik felsefe geleneği oluşmadı ülkemizde. Ben kırk yıldır analitik felsefe eleştirisi yaparım, ama keşke bir geleneği olsaydı Türkiye’de. Bu ülkede felsefeciler bir araya gelip ortak yayın yapmıyorlar, birkaç değerli örnek dışında. Belli noktalarda birleşip o noktalar etrafında bir ekol oluşturmak, hâlâ bize çok uzak bir şey. Tabii ki ekol oluşturmak bir birikim, bir tarihsel birikim gerektirir. Ayrıca tuhaf, aykırı bir şeyler de yaşıyoruz bu konuya ilişkin olarak. Hani neredeyse bir gelenek bu, diyesim geliyor. Geleneksizlik geleneği gibi tuhaf bir şey. Bu tespitim doğrusa, böyle tuhaf, aykırı bir durumun, bir geleneksizlik geleneğinin oluşmasının baş sorumlusu, egosantrizm, kişisel hırslar, çekememezlikler gibi insani zaaf- lar olduğu kadar, tarih bilincinden yoksunluk, yeni ve moda olanı en geçerli saymak gibi yarı çocukça bir cehalettir. Tabii siyasi kültürümüze hâkim olmuş olan devlet baskıcılığı, tepeden inmecilik gibi etkenler de bu geleneksizliği besleyen etkenler olmuş hep. Kötümser değilim; hatta bu belirttiğim olumsuzlukların azalmaya, egosantrizm zincirinin kırılmaya başladığını, devlet baskıcılığının en azından eskiye göre artmadığını da memnuniyetle görüyorum.

Hermeneutik konusunda sizin çalışmalarınızın bir kapı açtığını biliyoruz. Bunun devamının geldiğini düşünüyor musunuz? Türkiye’de bir hermenötik gelenekten söz edebilir miyiz?

Ben bir kapı açtığımı görüyorum ve bundan tabii ki hoca olarak, felsefeci olarak mutluluk da duyuyorum. Evet, benim epeyi izleyicim var, eserlerim geniş sayılabilecek bir felsefe okuru kitlesine ulaşıyor. Kitaplarım defalarca yeni baskı yapıyor. Derdimi anlatabildiğimden ötürü, bunlara yol açabildiğimden ötürü de tabii ki mutluyum diyebiliyorum hatta; abartmış değilim, gerçekten de bunları gördükçe seviniyorum. Bir hocanın mutluluğu zaten nelerden ibaret olabilir ki. Hermeneutikte durum parlak görünüyor. Bizler toplumsal ve bireysel düzlemde hâlâ kendini anlama ve buradan hareketle başkalarını anlama alışkanlığını yeterince edinebilmiş değiliz. Bu bakımdan Uzakdoğu ve Afrika toplumlarından öğreneceğimiz şeyler var. Aksi halde, Batı düşünce piyasasının Batı merkezci ürünlerinin müşterileri olmaya devam eder gideriz.

Hermeneutiğin yükselişinde sizin yazılarınızda sıkça eleştirdiğiniz postmodernizmin yarattığı havanın da etkisi var herhalde...

Yardımcı olmuştur, ama onu hep sürekli vurgulamaya çalıştım, yine söyleyeyim. Bir kez orada bir anakronizm var. Postmodernizm dediğiniz şey şurada geçmişi 30-40 yılı bile bulmayan bir cereyandır, bir akım bile değildir, nereye gideceği belirsiz bir dalgadır. Oysa biz hermeneutikte 2000 yıllık bir geçmişten, felsefi hermeneutikte ise en az 150 yıllık bir gelenekten bahsediyoruz. Dolayısıyla postmodernizm olsa olsa başka etkiler yanında hermeneutik etkilere de bağlı olarak düşünce piyasasında kendisine pazar bulmuş, buldurulmuş olan bir şeydir. Önce o anakronizmi bertaraf etmek gerekir. Bana bir ara ve sık sık “hocam sizin söyledikleriniz postmodernist bir hava taşıyor” diyorlardı. Söylediklerimin bir kısmı böyle bir hava taşıyor da olabilir yani. Fakat ben kısmen postmodernizmin de beslendiği ve ama en önemlisi onu önceleyen bir gelenek içinden konuşuyorum. Siz de bunu görün, anlayın. Yarım yamalak okumalar değil, yoğun bir felsefe tarihi okuması gerçekleştirin, bu filozofları daha yakından tanıyın. Ben Schleiermacher’den, Dilthey’dan, Gadamer’den söz ediyorsam, bunların postmodernlerden en az 50, 60 ve hatta 100 yıl önce onların yalan yanlış söylediklerini esasından söylemiş olduklarını anlayın. Postmodernizm klasikleşme şansı olmayan, kendisinden bir geleneğin çıkamayacağı bir yamalı bohçadır. Ayrıca tek bir postmodernizmin de olmadığını görmek gerekir. Orada da her kafadan bir ses çıkıyor. Herkes kendi telinden çalıyor. Benim açımdan postmodernizmi ilginç kılan yön, orada söylenenlerin önemli bir kısmının hermeneutik gelenekten apartılmış olmasıdır. Postmodernizmin hermeneutiğe özellikle bu noktada pratik bir katkısı da olmuştur. O hermeneutik adının Almanya ve kıta Avrupası dışında duyulmasına vesile olmuştur. Bunu da belirtmem gerekir

Türkiye’de felsefenin kurumsallaşmasını mevcut felsefe dernek ve cemiyetleri bağlamında nasıl değerlendiriyorsunuz?

Önce şunu bir kez daha söyleyeyim: Türkiye’de felsefe 150 yıldan beri hâlâ kurumlaşma aşamasından öteye gidemedi. Biraz önce de değindim. Henüz daha geleneklerin olmadığı, aktarmacılığın, çeviriciliğin egemen olduğu bir durumdayız. Ama yavaş yavaş orada, burada bir kıpırdanma ya da gelenek oluşturmaya varabilecek yönlenişler olduğunu, belirti düzeyinde de olsa, görebiliyorum. Dilerim buralardan bir şey çıkar, gelenek dediğimiz bir şeyler çıkar. Şu doğrultuda, bu doğrultuda, hermeneutik doğrultuda, İslamî doğrultuda, başka bir doğrultuda; ama önemli olan geleneğin, hatta birden fazla geleneğin ortaya çıkması, bunların yerleşik hale gelmesi, yerine oturmasıdır, beklenen budur. Bunlarsız felsefe ve bilim mümkün değildir zaten. Aksi takdirde bugün yaşamaya devam ettiğimiz durumu ileride de yaşamaya devam ederiz. Yani nakilcilik yapmayı, Batı düşünce piyasasının veya İslam düşünce piyasasının ürünlerini ithal etmeyi sürdürürüz. Ben buna "ikinci el felsefe yapmak" diyorum. Burada hepimiz aynı durumdayız ve felsefede kendi ayaklarımızın üstünde duruncaya kadar da bu böyle sürer gider.

Ben birkaç felsefe derneğinde üyeyim. En eski üyeliklerim Necati Hocanın (Öner) kurduğu Felsefe Derneği ile İoanna Kuçuradi’nin kurduğu Türkiye Felsefe Kurumu Derneği üyelikleridir. Bu dernekler iyi niyetle çalışıyorlar. Fakat ülkemizde felsefenin kurumlaşmasına önayak olabilecek maddi ve manevi güç ve olanakları pek yok. Gönüllülük esasına göre kurulmuş ve yaşamlarını bu gönüllülüğe borçlu olan dernekler bunlar. Dilerim ileride daha da güçlensinler.

Takiyettin Bey’den hareket eden bir ekolün oluştuğunu söyleyebilir miyiz?

Ona da bu röportajda birazcık değinmeye çalıştım, ayrıca bir yazımda da belirtmiştim. Takiyettin Hocanın izinden yürünseydi, bir gelenek, en azından bir ekol çıkabilirdi ortaya. Fakat yürünmedi maalesef; onun öğrencileri, Hoca’nın adını dillerinden düşürmediler. Ama Hoca’nın felsefesine ve eserlerine yeterince sahip çıkmadılar. Hoca’nın kitaplarının yeni baskılarına, Hocanın bir tilmizi olmasam da, biraz ön ayak olanlardan biri oldum ki, birkaç kitabının yeni baskısını yapabildik. Takiyettin Mengüşoğlu hakkında en derli toplu ve uzun çalışmayı da ben yaptım. Onun hakkında 25-30 sayfalık bir yazım vardır, Hocanın 10. Ölüm yıldönümünde yayımlanan kitapta yer almıştır. Başka da Türkçede Hoca hakkında fazla betimsel kalan bir tez çalışması dışında bir çalışma maalesef hâlâ yoktur. Oysa Takiyettin Hoca gerçekten de filozof adına layık ender Türk felsefecilerinden biridir. Maalesef hocaların terekesine, mirasına sahip çıkılamamıştır. Onların görüşlerini benimsemeyebilirsiniz, onların yolundan gitmek zorunda da değilsiniz, ama onları sahiplenmek zorundasınız. Onların eserlerini yeni kuşaklara aktarmak, onların ida-

mesini sağlamak zorundasınız. Bu sosyal bir sorumluluk, meslek ahlakından doğan bir sorumluluktur.

Postmodernizmin yarattığı hava bağlamında son yıllarda felsefenin sosyal bilimlerin muhtelif dallarıyla ve özellikle edebiyatla yakın bir ilişki içine girdiğini görüyoruz. Bu ilişki disiplinlerarası çalışmalara yol açması açısından oldukça memnuniyet verici, fakat bir yandan da felsefenin mahiyetini belirsizleştiren bir yönü var.

Felsefenin ne olduğu felsefenin bir numaralı sorunudur. Felsefenin bir mahiyeti, bir özü, bir neligi olup olmadığı sorusu, cevaplandırılması en güç felsefe sorularından biridir. Demin sözünü ettiğim, *Metinlerle Hadli*, geçenlerde 3. baskısını yaptığımız kitabımın başına aldığım “Dilthey’da Kant Eleştirisi Bağlamında Felsefenin Özünün Belirlenemezliği” adlı yazımda en başta bu husus üzerinde duruyorum. Ve ben de Dilthey gibi, felsefenin bir özünün olmadığını, felsefede bir özler çokluğu ile karşılaştığımızı söylüyorum. Bir özler çokluğu içinde felsefe ile sosyal bilimler arasında ise hangi öz tanımını benimsemişseniz, ona göre bir bağ kuruyorsunuz. Disiplinlerarası çalışmalarda da bu açıkça görülüyor. Materyalist bir felsefe tipinden hareket etmişseniz, sosyal bilimler (örneğin sosyoloji) biyolojik bir varlık olarak insanın toplu yaşama tarz ve koşullarının araştırıldığı bir bilimler grubu olarak görünebilir. Tinselci bir felsefe tipinden bakıldığında ise, aynı sosyal bilimler yine insan yapısı ve ürünü kültürel kodlar ve kurumlar aracılığıyla nesnesine yönelen bilimler olarak görüleceklerdir. Günümüzde hangi tip felsefe söz konusu olursa olsun, ne var ki, felsefe ile sosyal bilimler arasındaki ilişkiler daha önceki dönemlerde rastlanmadık ölçülerde genişlemiş ve sıklaşmıştır. Felsefe ile sosyal bilimler arasındaki sıkı bağın önem ve değerini ben zaten doktora çalışmam sırasında yakından görebilmiştim.

Felsefe ile edebiyat arasındaki ilişki de, çağlar boyunca, Platon’un şairi Devlet’inden kovmuş olmasına bakmayın siz, hep sıkı ve verimli bir ilişki olmuştur. Ve bu ilişkiden her iki taraf da kazançlı çıkmıştır. Benim Dilthey’den çevirdiğim *Hermeneutik ve Tin Bilimleri* adlı kitapta bu ilişki genişliğine işlenmektedir. Felsefe-edebiyat ilişkisi felsefenin özünün belirsizleşmesine yol açmaz. Biraz önce dediğim gibi, felsefenin tek bir özü yoktur ki, tek tip bir felsefe-edebiyat ilişkisinden söz edebilelim. Bir “edebi felsefe” tarzı zaten vardır (bu tarzın ne yazık ki ülkemizde ancak kötü örneklerine rastlayabiliyoruz) ve bu tarz meşru ve saygın bir tarzdır. Fakat bu tarz içinde felsefe yapıyorum diye popüler ve popülist bir üslup tutturanlar var ki, bu üslubun felsefi olmadığını, olamayacağını belirtmek gerekir. Bu tarzın en olumsuz yanı, hoş, çarpıcı ifade oyunlarına, gönül çelen benzetmelere yer verip bir çekim alanı oluşturması, özellikle genç okurların bu şekilde önlerine çıkarılanları felsefe sanmalarındır. Bu ülkemizde henüz daha kurumsallaşma aşamasında olduğu-

nu bu röportajda sık sık dile getirdiğimiz felsefenin gelişmesinin önünde önemli bir engeldir.

Biraz da tarih felsefesine olan ilginize değinsek...

Tarih felsefesine olan ilgimi daha önce belirtmiştim. Şimdi bir başka yönüne değineyim işin. Ben tarih felsefesiyle İzmir’e gittikten sonra daha yoğun şekilde uğraştım. İzmir’de Felsefe Bölümü gerçi daha 1977’de kurulmuş, fakat öğretime ancak 1980’de geçilebilmiş. Ve az sayıdaki öğretim elemanı ile neredeyse tam teşekküllü bir bölümün programını uygulamak düştü bize. Herkese 3-4 ders düşüyordu. Bana düşen derslerden biri tarih felsefesi oldu. Baktım Türkçede bu konuda dişe dokunur bir kaynak yok. Oturdum, felsefe ansiklopedilerini, Almanca kitapları taradım ve 1982’de öğrencinin eline kalın bir tarih felsefesi teksiri tutuşturabildim. İki sene sonra da teksiri *Tarih Felsefesi* adıyla kitaba dönüştürdüm. Otuz yıla yakın bir süredir, 12. baskısına ulaşan bu kitabı okutuyorum.

Çok sayıdaki telif ve tercüme eserinizde hocalığınızın ve ders kitabı eksikliğinin önemli bir etkisi var herhalde... Bildiğim kadarıyla 32’si telif toplam 43 eseriniz var.

18 telif, 14 çeviri kitabım, 120 civarında telif makalem, 20 civarında çeviri yazım var. Tabii ki bu çalışmaların önemli bölümü ders kitabı eksikliğini gidermeye yönelik çalışmalardır. Felsefe alanında bu eksiklik bugün bile tam olarak giderilebilmiş değildir. Mesela ben o felsefe disiplinleriyle ilgili kitabı da bu amaçla çevirdim zaten; o çeviri/derleme de, 30 küsur yıla yaklaşıyor, bayağı yaşlandı. Adı “Günümüzde Felsefe Disiplinleri” ama, artık yeni baskısında “Günümüzde”yi kullanır mıyım bilmiyorum. Ama yine de yeni baskısını yapacağız onun. Çünkü hâlâ alternatifi yok. Bakıyorsunuz, bir tek Heims-oeth’ün kitabı vardı o türde yıllar yılı. Yani ben o 550 küsur sayfalık derlemeyi özellikle zorunluluk dolayısıyla yaptım, baktım yok yani, yok arkadaşlar, yok. Öyle bir kitap yapmayı veya çevirmeyi düşünen de pek yok. İş başa düştü diyebilirim. O kitapların büyük kısmı en az 4-5 baskı yaptı; *Mantık 13*, *Tarih Felsefesi 12* baskı yaptı. (Ve bu kadar kitap dolayısıyla zengin olduğumu da sanmayın yani laf aramızda, onlardan işte 3-5 kuruş bir telif gelir. Aylık gelirim bir ek katkı oluyor).

Türkiye’de felsefe tarihi yazıcılığı konusunda ciddi sıkıntılar göze çarpıyor. Osmanlı’nın son döneminde başlayan felsefe tarihi çalışmalarının Cumhuriyet döneminde geçirdiği sürece baktığımızda bunların genelde ders kitabı mahiyetinde olduğu ve doksografik bir tarzda, herhangi bir bakış açısından yoksun olarak bir tür filozoflar geçidinden ibaret olduğu dikkat çekiyor. Genel felsefe tarihlerindeki bu eksiklikler yanında felsefe tarihinin bazı alanlarının, mesela Antik ve Helenistik dönemin, ortaçağın ihmal edildiği de göze çarpan bir başka husus.

Felsefe tarihi yazımında tek bir metodoloji olmaz, bu mümkün değildir. Biraz önce felsefenin bir özünün, biricik bir özünün olmadığını, olamayacağını söyledim. Tek bir özü olmayan bir şeyin de tek bir tanımının olamayacağı kendiliğinden belli bir şey. Felsefe adı altında yapılan etkinliklerin türü, tarzı o kadar farklı ve çeşitlidir ki, bunları tek bir felsefe adı altında anmak sadece bir hatırlatma amacı taşır, bunu sağlar bize. Yoksa ne felsefe tektir ve tek bir felsefe yapma tarzı vardır, ne de felsefe tarihi tek bir tarzda yazılabilir ve öğretilir. Dolayısıyla hani her yiğidin yoğurt yiyişi hikâyesinde olduğu gibi, aslında her felsefe tarihçisi biraz kendi meşrebine göre, kendi bilgi ve görgüsüne ve anlayışına göre felsefe tarihi yazar. Başka çaresi de yoktur bunun. Her çiçekten biraz bal almak suretiyle kendi felsefe tarihi formasyonunuzu oluşturmak size kalır ve sizinki de mevcut formasyonlardan biri olup çıkar. Kısacası, felsefe tarihçiliğinde tek bir metodoloji mümkün değildir.

Keşke Türkiye’de de farklı metodolojiler olsa...

Olsa; çok sayıda metodoloji bir arada yaşayabilse. Felsefe tarihçiliğinde de çokselsliliği ve çokçeşitliliği oluşturup yaşamımıza katabilsek.

Sizin felsefe bölümü kurma konusunda da ciddi tecrübeleriniz oldu. Mesela son olarak Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümü’nün kuruluşuna ön ayak oldunuz. Bugün bir felsefe bölümü kurmak durumunda olsanız, eğitim ve araştırma ayaklarını birlikte düşünmek suretiyle, neleri önceler, nasıl bir bölüm kurardınız.

Tamamen tercihlere bağlı bir olay bölüm kurmak. İşte orada da tek bir tercih yönü olamaz. Benim tercihlerim şunlar olmuştur: Elimden geldiği kadarıyla çokselsliliği yerleştirmek, kurumsal hale getirmek ve yaygınlaştırmak. Çokselsliliği her kafadan bir ses çıkması diye de anlamadım hiçbir zaman. Çokselslilik hâlâ en çok ihtiyaç duyduğumuz şey. Yüzyıllardır çokselsli bir toplum olamamanın sıkıntılarını çekmişiz, bugün de çekiyoruz. Çokselslilik belki belli bir zümrede hep vardı da hiçbir zaman topluma mal olmadı. Tekrarlıyorum, bugün bunun acılarını çekmeye devam ediyoruz. Tek sesli kültür mirasımız hepimizi bir yerden bağlıyor, hepimizde bir takım eksikliklerin, yetersizliklerin, çarpıklıkların kaynağı olarak kendisini gösteriyor. Bundan kurtulmanın yolu, dediğim, gibi çokselslilikten geçiyor. O da gelenekle bağlantılı bir şey, onun da bir gelenek olarak yerleşmesi zorunluluğu var. Çokselslilik geleneği ya da geleneklerin bir arada yaşayabilirliği, bunu yaşama geçirmek. Bundan sonrası kolay, bana göre daha kolay olur. Ondandır yine herkes kendi meşrebine göre, kendi felsefesi doğrultusunda, kendi metodolojisi uyarınca felsefe tarihi de yapar, yazar, genel felsefe de yapar. O artık meşrebe kalmış bir şeydir. Mao’nun Kültür Devrimi sırasında söylediği çok ünlü bir sözü vardır: “Bırakınız bin çiçek açsın.” Bu sözler değişik şekilde anlaşılmış ve

yorumlanmıştır. Bazıları bunun komplo amaçlı bir söz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre herkes istediği gibi düşüncelerini ifade edecek, yeni düşünceler geliştirecek ve Mao da aykırı düşünenleri tespit edecek ve icaplarına bakacak. Komplocu niyetlerle söylenmiş olsun veya olmasın; Mao’nun söyledikleri kulağımıza küpe olmalı. Özellikle felsefe, bilim ve sanatta çoksesliliğin önemini kavramak ve yaşamımıza geçirmek zorundayız.

Ama en önemlisi, çokseslilik zemininde düşünebilme alışkanlığını, başkalarını dinleme, başkalarını okuma alışkanlığını kazanabilmek ve bunu yaygınlaştırabilmektir. Oysa şöyle bir bakıyorum, felsefeciler bile birbirlerini okumuyorlar; sağcısı solcusunu, solcusu sağcısını okunmaya değer bulmuyor. Bazı sağcılar solcuları biraz biraz okumaya başladı, onu görüyorum memnuniyetle. Ama solcuların sağcıları okudukları bugün bile pek söylenemez. Ama tekrar edeyim, sağcılar solcuları okumaya başladılar ve bazı iyi değerlendirmeler de yapıyorlar. Böyle bir tavrın bütün toplumda yaygınlaşmasını, her şeyden önce hoca olarak pek tabii arzu ederim. Sağcısı, solcusu, müslümanı, ateisti, vd. asgari müştereklerde anlaşabilmeli. İşte bunun yolu çokseslilikten geçer. Bugün için çoksesliliği kültür yaşamımıza yerleştirmek biraz ütöpik görünüyor. Kültürel, sosyal ve özellikle siyasal yaşamımız çok çatışmalı bir görünüm arz ediyor. Arzu etmesek de bunun daha uzun süreler devam edeceğini tahmin edebiliriz. Çokseslilik ekonomik ve sosyal adaletsizliklerin, sınıfsal ve etnik farklılıkların gerginlik ve çatışmaya yol açmayacak bir düzeye inmiş olduğu bir toplumda yaygınlaşabilir. Birincil amaç böyle bir toplumu gerçekleştirmektir. Çokseslilik bunu gerçekleştirme süreci içinde, ona eşlik eden bir şey olarak belirecektir. Bunlar gerçekleşmediği sürece günlük yaşamda olduğu kadar bilimde, sanatta ve hele felsefede fazla bir şey maalesef yapamayacağız.

Mülakat

M. Cüneyt Kaya, İşhak Arslan

Eyüp Süzgün, Yunus Uğur

Düzenleme

M. Cüneyt Kaya

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İŞHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607